

Uvođenje obnovljivih izvora energije nauštrb fosilnih i nuklearnih energenata ne da se naprosto prevesti u sukob između progresivnih i regresivnih politika. Kao što to uvjerljivo pokazuje situacija u Bugarskoj, bez uzimanja u obzir pitanja vlasništva i demokracije, osuđeni smo na cijeli niz nesavladivih proturječja.

Kombinacija izrazito niskih cijena struje, visokog stupnja energetske siromaštva i neadekvatnih mjera za borbu protiv njegova iskorjenjivanja, čine ovu situaciju u Bugarskoj socijalno vrlo eksplozivnom. Važno pitanje pritom nije samo ono dizajniranja efektivne palijativne javne politike. S obzirom na osjetljivost ovog pitanja u kombinaciji s visokim profitnim stopama koje ova grana industrije nosi, energetske politike su izrazito politizirana pitanja. Međutim, energetska sektor je izrazito tehničke prirode, dok su svi vrijednosni stavovi izrazito ideologizirani. Stoga se političke rasprave vrte i razrješavaju upravo u toj domeni: ideologije, a ne tehnologije. Pratioci i sudionici medijskih mejnstrim debata nažalost ne sudjeluju ravnopravno u ovoj raspravi, već se radije bave pitanjem nacionalnosti investitora, umjesto pitanjima poput onoga koje društvene skupine imaju koristi od pojedinih politika, a koji bi trebali biti ciljani korisnici.

Najpopularniji prijedlozi rješavanja pitanja energetske siromaštva dosad su se uglavnom svodili na izdašne vladine potpore za izgradnju velikih energetskih projekata. Povećanje energetske ponude smatra se rješenjem za održavanje cijena struje niskom. Cilj mjera pritom nije tek omogućavanje jeftine struje najsiromašnijim kućanstvima već i inače energetska intenzivnoj industrijskoj proizvodnji. Bugarska je naime energetska najintenzivnija članica Europske unije.¹ Bugarske stranke svih ideoloških predznaka ističu svoju snažnu predanost ovome problemu i daju veliku podršku krupnim energetskim projektima, No nakon što osvoje vlast, kontradikcije u poduzetim koracima odaju visoki stupanj nekonzistentnosti njihovih politika. Najveće razlike među strankama ne daju se svesti na principe koji odražavaju različite društvene vrijednosti već na pitanja nacionalnosti pojedinih investitora (stoga ne čudi spomenuti odraz u medijima) i na nešto kompleksnija pitanja ekonomskih interesa pojedinih grupacija i međunarodne pritiske. Primjerice, BSP u pravilu podržava projekte ruskih investitora. Tako su prije izbora davali neprikosnovenu podršku plinovodu Južni tok, da bi nakon dolaska vlast, te pod pritiskom Europske unije i Sjedinjenih Američkih Država, u konačnici otkazali cijeli projekt uz izliku ukrajinske krize. Investitori s Istoka: nuklearna energija za jeftiniju struju

Ilustrativan je primjer projekt izgradnje druge nuklearne elektrane u Belenu (Atomna elektrocentrala Belene). Njezina izgradnja započeta je 1980-ih godina, ali je zaustavljena '90-ih zbog krize koja je nastala kao posljedica društvenih prevrata iz 1989. godine,. S projektom se potom nastavilo dvijetisućitih. U toj posljednjoj fazi, predugovor za izgradnju

elektrane bio je potpisan s ruskom kompanijom Atomstroyexport 2006. godine. Projekt je trebao biti u potpunosti državno financiran, no zbog visokih troškova vlada je pokušala pronaći vanjske, "strateške investitore". Oko pitanja točne cijene izgradnje ove nuklearke odašiljane su kontradiktorne informacije. Dok su podržavatelji govorili o ukupnoj cijeni od tek 6 milijardi eura, antagonisti su isticali dvostruko veće troškove. Godine 2008. zaključen je novi sporazum u vrijednosti od svega 670 milijuna eura, a kao rezultat koalicijske vlade na čelu sa BSP-om kojeg desnica tradicionalno smatra proruski orijentiranom strankom. Usprkos tome što ni Nacionalna elektrokompanija ni Atomstroyexport nisu uspjeli pronaći zapadnog investitora da osigura preostali potrebni iznos, izgradnja je počela. Ideja je dakle bila investitore privući mašući državnim nuklearkom koju bi gradila ruska firma. Liberalna desnica se dakako usprotivila projektu, no primarno s argumentom protiv ruskih investitora profiliranih kao "inherentno korumpiranih". Nakon što je BSP 2009. izgubio izbore, a vladu formirao GERB na čelu s Bojkom Borisovim, novi je premijer cijeli projekt opisao kao "visoko [s sofisticirani] oblik korupcije" i "močvaru od 800 milijuna eura". Usprkos tome, GERB se upustio u još jedan pokušaj pronalaska "zapadnog strateškog investitora" koji bi financirao izgradnju nuklearke, ali se od toga ponovno odustalo 2012. godine kada je GERB odlučio konačno otkazati projekt. To je dovelo do međunarodnih tužbi i arbitražnih postupaka koje je Atomstroyexport pokrenuo protiv Bugarske s ciljem naknade štete za izgublenu investiciju. Ruska kompanija je u konačnici dobila tužbe te je Bugarska bila prisiljena isplatiti Atomstroyexport u iznosu od 620 milijuna eura koliko je iznosila već naručena oprema.

Nakon otkazivanja projekta BSP je zajedno s dijelovima ekstremne desnice pokrenuo kampanju za izgradnju nuklearke Belene argumentirajući kako će atomska energija sniziti cijene struje za kućanstva. S tim su ciljem uspjeli 2013. godine pokrenuti nacionalni referendum o izgradnji nuklearke (ujedno i prvi referendum o konkretnoj politici nakon 1989. godine). Referendumsko pitanje je međutim bilo nejasno formulirano: "Da li bi Bugarska trebala razvijati nuklearnu energiju izgradnjom nove nuklearne elektrane?" Nije to dakle bio referendum o tome da li se uopće slažemo s nuklearnom energijom kao primarnim energentom, niti da li je privatno vlasništvo nad nuklearkom prihvatljivo. Sve velike političke stranke isticale su kako u načelu nisu za nuklearnu energiju, dok se pitanje privatnog vlasništva nije niti postavilo, a cijela se stvar na kraju pretvorila u izbornu bitku najvećih stranaka. Ishod je bio izrazito nizak odaziv na referendum - od 20 posto odazvanih (i 60 posto potrebnih da bi referendum bio važeći), njih je 60 posto glasalo za. Nakon toga, GERB je tvrdio da će privatizirati cijeli projekt kako bi ga se realiziralo bez podrške javnosti. Periodično se pojavljuju vijesti da su pronašli stranog investitora, iz Kine ili iz SAD-a, no

nikakvi ozbiljni pregovori dosad nisu započeli.

Termoelektrane po mjeri zapadnih investitora

Desnica je obično naklonjena projektima privatnih investitora financiranima isključivo sredstvima zapadnih zemalja. Notoran je slučaj privatizacije dviju termoelektrana na ugljen Marica Iztok 1 i 3 prodanih investitorima iz SAD-a 2013. u mandatu izrazito antikomunističke vlade. Poseban izvještaj koji je o tome naručio bugarski parlament 2015. godine pokazuje da ugovori garantiraju preferencijalne cijene investitora koje su 40 do 60 posto veće od tržišnih do 2027. te fiksne profitne stope do 2024. godine. NEK, koji kontrolira visoko voltažne dalekovodne mreže, obvezan je na kupnju više energije iz MI1 i MI3 nego što one zaista proizvode. Kompanije su prikazale desetke milijuna investicija, također uključenih u konačnu cijenu, no sve se događalo bez ikakve transparentnosti ili javnog natječaja. Nadalje, ugovori su čuvali profit investitora čak i u slučajevima regulatornih izmjena - firme su se pozivale na te članke kako bi zastrašile vladu međunarodnom arbitražom. Iznimno povoljni uvjeti kompanijama u posljednjem koraku uzrokuju deficite u javnom proračunu posredstvom NEK-a koji plaća račun. NEK svoje kontinuirane gubitke pak pretvara u odgode u plaćanjima nekih proizvođača, pri čemu najviše pate obnovljivi izvori energije.

Usprkos takvim ozbiljnim problemima, desnica je oprezna pri kritiziranju MI1 i MI3. Neki su pokušali pronaći opravdanja kazavši da su MI1 i MI3 barem proveli zahvate kojima osiguravaju poštivanje pravila o zaštiti okoliša, a za razliku od puno veće MI2 koja se još uvijek nalazi u državnom vlasništvu i slovi kao najveći zagađivač u zemlji. Drugi pak uzroke akumulaciji dugova NEK-a ne vide u lošim privatizacijskim ugovorima već u tek ideološki formuliranim argumentima korumpiranosti i neučinkovitosti državnih kompanija.

Obnovljivi na ničijoj zemlji

Slični preferencijalni uvjeti osigurani su i za proizvođače obnovljivih izvora energije. Pučka pretpostavka često, i pogrešno, glasi da Istočna Europa zaostaje za Zapadom u tranziciji ka "zelenoj ekonomiji". No, uvidom u konkretne podatke pokazuje se da istočnoeuropske zemlje imaju natprosječne udjele OIE u konačnoj bruto potrošnji. Tako je za 2015. godinu prosječni udio na razini Europske unije iznosio 16,7 posto, dok je u Bugarskoj bio na 18,2 posto, 28,6 posto u Estoniji, zatim 29 posto u Hrvatskoj, 37,6 posto u Latviji, 25,8 posto u Litvi, 24,8 posto u Rumunjskoj i 22 posto u Sloveniji. Štoviše, 7 od 11 zemalja Unije koje su već dostigle cilj od 20 posto propisan do 2020. godine nalaze se u istočnoj Europi. Njemačka koja se, barem u Bugarskoj, često predstavlja kao pozitivan primjer energetske politike, imala je znatno nižu relativnu upotrebu OIE.

Prije ulaska u EU, OIE u Bugarskoj bilježili su stabilan rast. U periodu od 2007. do 2013.

godine porasli su sa 9,2 na 19 posto da bi se rast potom smanjio. Pomak nije rezultat pomno planiranog zelenog zaokreta u energetske politikama koji je u obzir uzeo interese drugih proizvođača, a ne samo srednjih privatnih poduzeća. Sektor je ubrzano rastao zahvaljujući aktivnoj podršci vlade (u izdašnim potporama, sporazumima o dugoročnoj kupovini takve energije, itd.). Zanimljivo je pritom da liberali ovo ne smatraju pretjeranom državnim intervencijom, što je njihova uobičajena reakcija na bilo koji prijedlog za aktivnu redukciju energetske siromaštva. Sektor je ostvario visoki rast jer je dio poduzeća dobio mogućnost iskoristiti svoje privatne veze s vladom kako bi si osigurali dugoročne subvencije na cijene te time priskrbili veći povrat investiranoga.

Od početka 2015. godine vlada je počela smanjivati potpore za OIE. Razvio se naime javni otpor subvencijama na OIE. Tvrdilo se da obnovljivci podižu cijenu struje, a posebno se to intenziviralo nakon prosvjeda 2013. godine. Također je uvedena dodatna regulativa kao i novi porezi na OIE kako bi se ovim putem kompenzirali nagomilani deficiti NEK-a, koji su ponavljamo, dijelom rezultat i štetnih privatizacijskih ugovora za MI1 i MI3. Počele su se artikulirati i optužbe da su se novi porezi zloupotrebjavali za redistribuciju državnih subvencija s malenih proizvođača OI ka velikima.

Socijalno regresivni energetske modeli

No, još je važnije, da svi izvori energije koji se smatraju obnovljivima to zapravo nisu, odnosno nisu ekološki održivi (npr. vodni resursi i biomasa), a kamoli da su socijalno progresivni. Na Balkanu je notoran slučaj hidroelektrana, polovica kojih se gradi u zaštićenim područjima. U Bugarskoj su neke OIE kompanije, van propisanih pravila, ostvarile dodatne potpore iz EU fondova koje su bile namijenjene ruralnom razvoju i poljoprivrednoj proizvodnji. Ishod je u konačnici i u ovom slučaju poznat - projekti provedeni uz pomoć javnih sredstava, također su imali garantirane preferencijalne cijene, baš kao i projekti privatnih kompanija bez izravnog javnog sufinanciranja.

AES Geo Energy, vlasnik MI1, ujedno je i jedan od top investitora u OIE, pogotovo kad se radi o zaštićenim područjima. Izbjegavali su plaćanje poreza prikazivanjem godišnjih gubitaka, usprkos preferencijalnim cijenama i umjetno (pravnim putem) osiguranom i fiksnom potražnjom. Kompanija se pokušala opravdati pozivajući se na nepovoljna pravila i nove cijene uvedene nakon prosvjeda 2013. godine. Naravno, pritom su izostavili informaciju da gubitke prijavljuju od 2011. godine kada je njihov prikazani gubitak bio još veći nego nakon reformi 2013. godine.

Socijalno progresivni energetske modeli

Problemi s OIE čine velike fosilne i nuklearne projekte naizgled socijalno progresivnijima. Neki od smislenijih i demokratski stabilnijih prijedloga ekologa pometeni su sa strane i ne

postoje u javnoj raspravi, pogotovo kad se radi o ljevici. Najvažniji među njima je onaj što zagovara proizvodnju energije putem obnovljivih izvora na najnižoj razini - u kućanstvima i na lokalnoj razini. Proizvođači-kućanstva organizirali bi se putem kooperativa. Jedna od prednosti ovog modela je smanjenje troškova transporta dalekovodima (jer se u ovom modelu sva energija proizvodi i troši lokalno).

Restriktivnije mjere provedene 2013. godine nisu ciljale tome da sustav učine učinkovitijim za kućanstva kao proizvođače ili kooperative niti tome da zaista snize cijene, već da privremeno odgode socijalnu krizu i smanje gubitke NEK-a. Nadalje, vlada nikad nije pokušala osmisliti ikakav program za poticanje proizvodnje energije na razini kućanstava iz OIE. Uključivanje takvih prijedloga u javnu politiku ne znači reduciranje energetske demokracije na borbu za veći broj malih proizvođača OIE ili osnivanje što većeg broja kooperativa. S druge strane, njihovo uključivanje izrazito bi doprinijelo nastojanjima za područstvljenje energetske mreže. Fetišizacija "decentraliziranih" sistema ponekad ekolozima u Bugarskoj stvara dodatne probleme u raspravi zbog nekritičnosti spram liberalizacije i sumnjivim kampanjama koje zanemaruju pitanje javnog ili privatnog vlasništva, kao i interesa ugroženih društvenih skupina ali i radnika. Zeleni i crveni mogu mnogo naučiti jedni od drugih, no nalazimo se tek na početku tog puta.

Izvor: bilten